

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Елизавета Боева, НБУ, професионално направление 8.4. Театрално и филмово изкуство, член на научно жури, назначено със заповед на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“, по процедура за придобиване на научната и образователна степен ДОКТОР по професионално направление 8.4. Театрално и филмово изкуство, научна специалност „Кинознание, киноизкуство и телевизия“ относно дисертационния труд "The symbolism in Viktor Gjika's movies „White Paths“ and „The General Gramophone“ - the use of metaphors in cinema under communism" на Море Рача с научен ръководител доц. д-р Ирина Китова.

Дисертационният труд на Море Рача "The symbolism in Viktor Gjika's movies „White Paths“ and „The General Gramophone“ - the use of metaphors in cinema under communism" е с обем 204 страници и се и състои от увод, седем глави, заключение, приноси, библиография.

Избраната от Море Рача тема съответства на съдържанието на работата.

В увода дисертантът посочва главните имена, с които е свързано албанското кино в епохата на социализма – Виктор Гика и Димитър Анагности: режисьори, сценаристи, завършили и двамата висшето си образование във ВГИК, СССР. Изследването на Рача се фокусира върху метафората и специфичния кинематографичен език, който използват режисьорите в посочения исторически период, за да имат свободата да представят в творчеството си теми като религия, свобода, живота в Западното общество, емиграцията. Избраната от Рача тема е особено важна най-вече поради факта, че в социалистическото албанско кино се снимат преди всичко пропагандистки творби (или поне – идеологически „правилни“), а настоящата дисертация изследва произведения, които хем са част идеологическия шаблон, хем са високи произведения на авторското изкуство (става дума за филмите "Rrugë të bardha", "Gjeneral Gramafoni", "Nëntori i dytë", "Komisari i Dritës"). Особено интересна за мен е заявката,

представена в увода: че проучването на Море Рача „хвърля светлина върху дълбокото въздействие на албанското кино в Китай“ (*this study sheds light on the profound impact of Albanian cinema in China*).

Въпреки неизбежните пропагандистки елементи, най-интензивен период за високото авторско кино в Албания – това са 70-те и 80-те години на ХХ век (13-14 филма годишно). На фона на българското кино от този период посочените данни (13-14 филма годишно) изглеждат незначителни, но докторантът прави сравнение с днешния ден – „Днес албанското кино преживява рязък упадък. Специално детско кино почти не съществува“ (*Today, Albanian cinema has experienced a sharp decline. Children's cinema in particular is almost non-existent*).

Основната цел на настоящето изследване, както подчертава докторантът, е да установи: дали филмите, създадени в условия на силна цензура (произведени в комунистическа Албания), „са служили единствено като пропагандни инструменти или са имали по-дълбоко художествено значение, използвайки метафорите като средство за предаване на потиснати идеи в историческия контекст“ (*served solely as propagandistic instruments or if they held deeper artistic significance, utilizing metaphors as a vehicle to communicate suppressed ideas within the historical context*). И по-конкретно: докторантът се спира върху темата за метафорите в изключително важните за албанския кинематограф филми на Гика. Разкриването на метафорите, на тяхното значение – това, подсказва ни Рача в уводните си думи, ще даде възможност да видим двойствената природа на избраните творби.

В четири пункта са изложени целите на настоящата дисертация. Първо: Изследване на проявлението и въздействието на идеологическата пропаганда в албанско филмово съдържание при комунистическо управление; второ: Изследване на метафоричната образност във филмите на Виктор Гика и някои от неговите колеги (съратници, съмишленици); трето: изследване на межкултурното влияние на албанските пропагандни филми върху други комунистически нации (тук, както разбирам, фокусът ще бъде върху Китай); четвърто: провеждане на критичен анализ върху пропагандистките (и анти-пропагандистки) елементи във филмите на Гика.

Изследователската хипотеза е ясно формулирана от Рача: „Филмите на Виктор Гика, особено "Rrugë të bardha" и "Gjeneral Gramafoni", служат като дълбоки хранилища на метафори, умишлено използвани като фини, но мощни средства за навигация и предизвикване на ограниченията, наложени от комунистическото управление в албанското кино“ (*Viktor Gjika's cinematic works, particularly 'White Paths' and 'The General Gramophone,' serve as profound repositories of metaphors, deliberately employed as subtle yet powerful vehicles to navigate and challenge the restraints imposed by communist governance in Albanian cinema*).

В пет пункта докторантът отбелязва главните изследователски въпроси, около които ще се фокусира дадената работа: Как Виктор Гика използва метафората в посочените филми, за да насочи вниманието на публиката към теми, които са извън пропагандаторския хоризонт (теми като религия, емиграция в условията на комунизъм и т.н.); Какви конкретно метафори използват Виктор Гика и кръга кинематографисти около него, за да излъчат своите художествени и етични послания във времена на силна цензура и строг идеологически контрол; Как метафорите, използвани във филмите на Гика, „служат като символични изрази, които надхвърлят пропагандните намерения, позволявайки нюансирано изследване на обществени проблеми, които иначе са били потискани или забранявани от идеологическите ограничения на комунистическия режим“ (*serve as symbolic expressions that transcend propagandistic intent, enabling a nuanced exploration of societal issues that were otherwise suppressed or prohibited by the communist regime's ideological constraints*); Какви изводи могат да се направят при анализа на метафорите и символичните изображения, представени във филмите на Гика (тук, доколкото разбирам, докторантът има предвид изводи, свързани със социално-политическия фон – комунистическа Албания); По какъв начин ограниченията (цензурата и идеологическия контрол) оформят (или подпомагат) художествената изобретателност на режисьори като Виктор Гика.

Нататък докторантът представя използваната методология – става дума за интердисциплинарен подход (теория на филма, история, социално-политически анализ и други). Този подход в дадения случай, според мен, е единственият верен и възможен. Рача подчертава: „Чрез интегриране на множество дисциплини... [може да се постигне – бел. моя] цялостно

разбиране на кинематографичните представяния, културните контексти и социално-политическата динамика, вградени във филмите“.

Първа глава от настоящето изследване се фокусира върху темата за изследването на въздействието на киното върху обществото и политиката. Тук докторантът прави широк жест и ни отвежда към изходната позиция: киното на братя Люмиер, зората на „новото изкуство“, базисните цели и задачи, поставени от филмовите пионери. Сетне хронологичният анализ ни отвежда в Русия (и тук отново очеркът е уместен, особено като се има предвид отношението на цензурата и в Царска, и в комунистическа Русия към творците; от друга страна – като се има предвид фактът, че Гика е възпитаник на ВГИК, Москва). Дълбок и крайно интересен е разказът в тази първа глава от дисертационният труд – историческият преглед е представен сбито, тезисно, но и разбираме основите на онази цензурна машина, която сетне ще подчини на своята воля творците от комунистическия лагер (включително и албанския кинематограф). Нататък обзорът включва Втората световна война и положението на творците, обслужващи хитлеристката идеология (заставени или по своя воля). За мен най-интересното и неочаквано-ново откритие в тази първа глава от дисертацията е твърдението, че през 60-те и 70-те години е съществувал активен обмен в изкуството между Албания и Китай (и по-конкретно – между Китай и киното на комунистически страни като Албания, Югославия и Румъния).

Във втора глава докторантът се спира върху албанското кино от епохата на комунизма: времето, когато е създадена албанската държавна киностудия ("Shqipëria e Re"), когато започва амбициозно пропагандно производство на отечествени филми. Рача твърди: „През този период филмите показват отличителни черти на кинематографичната идентичност, особено в изобразяването на героите и представянето на обширни масови сцени. Създателите на филми черпят вдъхновение от обществената динамика и ежедневните трудности на битието, за да оформят прецизно персонажите в техните контекстуални граници“. (*During this period, films displayed distinctive features of cinematic identity, prominently evident in the portrayal of characters and the presentation of expansive mass scenes. Filmmakers drew inspiration from societal dynamics and the everyday intricacies of life to meticulously shape characters within their contextual settings*). Според Рача особено важен аспект в този период от историята на албанското кино е

взаимовръзката между различните професии в киното (докторантът подчертава най-вече връзката между режисьори и филмови композитори и писатели).

Трета глава от настоящето изследване е посветена изцяло на Виктор Гика – на неговия творчески път, идеология, кинематографична естетика и етика. Най-открояващ се аспект (според Рача) в киното на Гика, започвайки от "Gjeneral Gramafoni", е изследването на човешкото страдание. Творчеството на Гика, твърди докторантът, „резонира с поетичен наративен стил, подобен на лиричните балади, олицетворяващ неговата техника на разказване на истории чрез кинематографични мелодии“ (*resonates with a poetic narrative style similar to lyrical ballads, epitomizing his storytelling technique through cinematic melodies*). Несъмнено, посочва Рача, етическият кодекс на Гика се базира върху семейната традиция (религиозността на неговата майка) и полученото образование (записването на Гика в курс, ръководен от италиански монахини). Нататък – образованието, получено във ВГИК и особеното влияние на творци от ранга на Лев Кулешов. В дисертацията пунктирно са обозначени творческите стъпки на Гика в авторското кино, отличието на неговата работа (започвайки още с дипломния филм, отличен с „Гран При“ на международния кинофестивал в Лодз, Полша). Сетне е представен приносът на Гика за албанското филмово изкуство – работата му в държавната киностудия, колаборацията му с най-видните имена в творческия живот на комунистическа Албания. Тази глава от дисертацията е обогатена със снимков материал – подбрани са интересни кадри (както и плакати) от съответните филми, за които става дума в текста на Рача. Докторантът обръща особено внимание на работата на Гика с неговите колеги – например с композиторът Лимоц Дирзари (известен преди всичко с творбата си "Enver Hoxha tungjatjeta!" – Рича представя текста на песента в своята дисертация и твърди: „Песента се оказа абсолютен химн, една от най-красивите находки във филма“ (*The song turned out to be an absolute anthem, one of the film's most beautiful finds*).

В тази трета глава от своето изследване Рича отделя внимание на всеки един от главните филми на Гика, започвайки от „Rrugë të bardha“ (филмите са представени в хронологичен порядък – нататък са „Nëntori i dytë“, „Gjeneral Gramafoni“). За тези филми Рича разказва увлекателно, спирайки се върху историята на създаване на творбата, кратък преразказ на основното

действие, главни теми и използването на особената метафорика. Аз не познавам киното на Гика, за мен представянето на тези филми бе истински празник, за което съм искрено благодарна на докторанта. Без дидактика, сбито, увлекателно, постепенно – потапянето в киноезика, в киносвета на Гика за мен бе много интересно пътуване в особена художествена вселена.

Четвърта глава от настоящата дисертация е посветена на декодирането на кинематографичния език на Виктор Гика – докторантът изследва визуалните изрази, художествените средства, скритите механизми на творческия процес.

Петата глава е фокусирана върху личността и произведенията на Дхимер Анагности. Главното, което тук вълнува Рича, е не сюжетният ход на филмовите истории, разказани от Анагности, а разгърнатият контекстуален фон. Този фон, твърди Рича, определя главните акценти във всяка една от повдигнатите теми. Отново – приложен е богат илюстративен материал (подбрани са постери и кадри от филмите, за които става дума в текста).

В шеста глава става дума за тема, която за мен, оказва се, е нова и изключително интересна: проучване на транснационалния културен обмен – въздействието на албанското кино върху Китайската култура. Според проучванията на Рача укрепването на двустранните отношения, изграждането на взаимоотношения и дори приятелство между Албания и Китай се случва през 60-те години на XX век. Относно „приятелството“ – това е цитат от председателя Мао Дзъдун, който в поетичен ключ говори за „другарите на Китай в този свят“.

Седма глава от настоящата дисертация е посветена на кинонаследството на Албания – запазване и споделяне на постижения, ценности и преди всичко: извличане на горчиви уроци от времената на цензура. Рача представя списък от режисьори, изброява забранени в комунистическа Албания творби, говори за реинкарнацията на дадени филмови заглавия – всичко това в хронологично подредено, осмислено от дистанцията на времето.

В заключението на своя текст докторантът задава главния въпрос: изкуство или пропаганда? А сетне ни връща към основната си тема – използването на метафори в киното като начин за защита на творческата свобода.

Дисертационният труд на "The symbolism in Viktor Gjika's movies „White Paths“ and „The General Gramophone“ - the use of metaphors in cinema under communism" на Море Рача с научен ръководител доц. д-р Ирина Китова е крайно интересно изследване. Бих добавила: и крайно нужно. С увереност препоръчвам на Уважаемото научно жури да постави най-висока оценка на този научен труд и гласувам „за“ присъждане на образователна и научна степен „доктор“ на Море Рача.

30.05.2024 г.
София

Доц. д-р Елизавета Боева

REVIEW

By Assoc. Prof. Elizaveta Boeva, NBU, professional field 8.4. Theater and Film Art, member of the scientific jury appointed by order of the Rector of the South-West University "Neofit Rilski", in the procedure for acquiring the scientific and educational degree of DOCTOR in professional field 8.4. Theatre and Film Art, scientific specialty "Film Studies, Cinema Art and Television" on the dissertation "The symbolism in Viktor Gjika's films "White Paths" and "The General Gramophone" - the use of metaphors in cinema under communism" by More Racha with scientific supervisor Assoc. Prof. Dr. Irina Kitova.

SUMMARY:

The theme chosen by More Racha corresponds to the content of the work.

In the introduction, the dissertation points out the leading names with whom Albanian cinema was associated during the socialist era - Viktor Gika and Dimitar Anagnost: directors, scriptwriters, both of whom graduated from the VGIK, USSR. Racha's research focuses on the metaphor and the specific cinematic language used by filmmakers in that historical period to have the freedom to represent themes such as religion, freedom, life in Western society, and emigration in their work. Rača's chosen topic is particularly important due to the fact that socialist Albanian cinema primarily made propagandistic works (or at least, ideologically "correct" ones), and this dissertation explores works that are both part of the ideological template and high works of original art ("Rrugë të bardha", "Gjeneral Gramafoni", "Nëntori i dytë", "Komisari i Dritës"). Of particular interest to me is the statement presented in the introduction: that More Racha's study "sheds light on the profound impact of Albanian cinema in China".

Despite the inevitable propagandistic elements, the most intense period for high auteur cinema in Albania was the 1970s and 1980s (13-14 films per year). Compared to the Bulgarian cinema of that period, the above figures (13-14 films per year) seem insignificant, but the PhD student makes a comparison with today - "Today Albanian cinema is experiencing a sharp decline. Children's cinema in particular is almost non-existent" (*Today, Albanian cinema has experienced a sharp decline. Children's cinema in particular is almost non-existent*).

The main aim of the present research, as the PhD student stresses, is to determine: whether the films produced under conditions of strong censorship (produced in communist Albania) "served solely as propagandistic instruments or

if they held deeper artistic significance, utilizing metaphors as a vehicle to communicate suppressed ideas within the historical context". (*served solely as propagandistic instruments or if they held deeper artistic significance, utilizing metaphors as a vehicle to communicate suppressed ideas within the historical context*). More specifically: the PhD student focuses on the theme of metaphors in Gika's films, which are extremely important for Albanian cinema. The unveiling of metaphors, of their meaning - this, Rača suggests us in her introductory words, will enable us to see the dual nature of the selected works.

The four paragraphs set out the aims of this thesis. First: Study the manifestation and impact of ideological propaganda in Albanian film content under communist rule; Second: Study the metaphorical imagery in the films of Victor Gika and some of his colleagues (associates, collaborators); Third: Exploring the cross-cultural influence of Albanian propaganda films on other communist nations (here, as I understand it, the focus will be on China); fourth: Conducting a critical analysis on the propagandistic (and anti-propagandistic) elements in Gika's films.

The research hypothesis is clearly articulated by Raca: "Victor Gika's films, especially "Rrugë të bardha" and "Gjeneral Gramafoni", serve as deep repositories of metaphors, deliberately used as subtle but powerful tools to navigate and challenge the constraints imposed by communist rule in Albanian cinema." (*Viktor Gjika's cinematic works, particularly 'White Paths' and 'The General Gramophone,' serve as profound repositories of metaphors, deliberately employed as subtle yet powerful vehicles to navigate and challenge the restraints imposed by communist governance in Albanian cinema*).

In five main points, the PhD student outlines the primary research questions around which the thesis will focus: How does Victor Gika use metaphor in these films to direct the audience's attention to topics that are beyond the propagandist horizon (topics such as religion, emigration under communism, etc.); What specific metaphors did Victor Gika and the circle of filmmakers around him use to broadcast their artistic and ethical messages in times of strong censorship and strict ideological control; How did the metaphors used in Gika's films "serve as symbolic expressions that transcended propagandistic intentions, allowing for a nuanced exploration of social issues that were otherwise suppressed or prohibited by the ideological constraints of the communist regime" (*serve as symbolic expressions that transcend propagandistic intent, enabling a nuanced exploration of societal issues that were otherwise suppressed or prohibited by the communist regime's ideological constraints*); What conclusions can be drawn from the

analysis of the metaphors and symbolic images presented in Gica's films (here, as far as I understand, the PhD student is referring to conclusions related to the socio-political background - communist Albania); In what ways do the constraints (censorship and ideological control) shape (or support) the artistic inventiveness of directors like Victor Gica.

Next, the PhD student presents the methodology used - it is an interdisciplinary approach (film theory, history, socio-political analysis, etc.). This approach in this case, in my opinion, is the only correct and possible one. Richa stresses: 'By integrating multiple disciplines... [one can achieve - my note] a comprehensive understanding of cinematic representations, cultural contexts and socio-political dynamics embedded in films'.

Chapter One of this study focuses on the theme of exploring the impact of cinema on society and politics.

In the second chapter, the PhD student focuses on Albanian cinema of the communist era: the time when the Albanian state film studio ("Shqipëria e Re") was established, when an ambitious propaganda production of domestic films began.

The third chapter of the present study is devoted entirely to Victor Gica - his creative path, ideology, cinematic aesthetics and ethics. In this third chapter of his study, Richa devotes attention to each of Gica's major films. Without didacticism, concise, engaging, gradual - immersing myself in the cinematic language, in Gica's cinematic world was for me a very interesting journey into a particular artistic universe.

Chapter four of this dissertation is devoted to the decoding of Victor Gica's cinematic language - the PhD student explores the visual expressions, the artistic means, the hidden mechanisms of the creative process.

Chapter Five focuses on the personality and works of Dhimer Anagnost. The main thing that excites Richa here is not the narrative flow of the film stories told by Anagnost, but the contextual background that is unfolded. This background, Richa argues, defines the main emphases in each of the themes raised. Again, a wealth of illustrative material is appended (a selection of posters and stills from the films referred to in the text).

Chapter six deals with a topic that turns out to be new and extremely interesting for me: the study of transnational cultural exchange - the impact of Albanian cinema on Chinese culture.

Chapter seven of this thesis is dedicated to Albania's cinematic legacy - preserving and sharing achievements, values and above all: learning bitter lessons from times of censorship.

In the conclusion of her text, the PhD student asks the main question: art or propaganda? And then she returns us to her main topic - the use of metaphors in cinema as a way of defending creative freedom.

The dissertation "The symbolism in Viktor Gjika's films "White Paths" and "The General Gramophone" - the use of metaphors in cinema under communism" by More Racha with scientific supervisor Assoc. Prof. Dr. Irina Kitova is a very interesting study. I would add: and extremely necessary. I confidently recommend the Honorable Scientific Jury to give this work the highest rating and I vote "YES" to award an educational and scientific degree "Doctor" to More Racha.

30.05.2024
Sofia

Assoc. Prof. Elizaveta Boeva